

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر نجف لک زایی

نگارش:

محمد بهرامی

دی 1393

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر نجف لک زایی

نگارش:

محمد بهرامی

دی 1393

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از الطاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای محمد بهرامی دانشجوی مقطع ارشد رشته علوم سیاسی به شماره دانشجویی ۹۱۱۵۱۱۵۸ با عنوان: «ظرفیت های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر دیدگاه امام خمینی» با حضور هیأت داوران دانشگاه باقر العلوم علیه السلام در تاریخ ۹۳/۱۰/۳۰ برگزار شد، نظر هیأت داوران به شرح زیر اعلام می گردد.

قبول با درجه: « عالی » نمره: با عدد « ۱۹/۱۵ » با حروف « نوزده و نیم » غیر قابل قبول

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران
	استادیار	محمد ستوده	استاد راهنما
	استاد	نجف لک زایی	استاد مشاور
	استادیار	مسعود معینی پور	نماینده تحصیلات تکمیلی

محمد مهدی راستگو
مدیر آموزش و تحصیلات تکمیلی
امضاء

علیرضا حاجیانی
کارشناس امور پایان نامه
امضاء

ماده ۲۰: پایان نامه توسط هیأت داوران در پنج درجه ارزشیابی شده و به هر درجه نمره ای تعلق می گیرد.

۱- نمره ۲۰ تا ۱۹ عالی
۲- نمره ۱۸ تا ۱۷ خوب
۳- نمره ۱۶ تا ۱۵ قابل قبول
۴- نمره ۱۴ تا ۱۳ بسیار خوب
۵- نمره کمتر از ۱۴ غیر قابل قبول

محاسبه میانگین ارزشیابی هیأت داوران توسط نماینده شورای تحصیلات تکمیلی انجام می گیرد.*

تقدیم:

- به روح حضرت روح الله، بت شکن دوران، همو که انسان معاصر را حیاتی دیگر باره بخشید و سلوک زیبای ذیل انقلاب و اندیشه او و همه اندیشه ما، مرهون روح بزرگ اوست،
- و به تمام مجاهدان راه انقلاب او و فرزندان معنوی خمینی، از رهبری فرزانه‌ی انقلاب که آینه تمام‌نمای مجاهدت و استقامت انقلابی و راهنمای کم‌نظیر دوران است تا شهیدانی که این مسیر را با نثار خون و بذل جان هموار کردند، تا «تمام غنچه‌های آزادی که در سراسر جهان، کوله‌بار مبارزه بر دوش گرفته‌اند» و ما را بر صدور زیبایی‌های انقلاب اسلامی ایران و استمرار روح انقلابی در تمام جغرافیای بشریت امیدوار می‌سازند،
- و به پدر و مادرم که همواره شیفته و دل‌باخته و مجاهد راه انقلاب بوده‌اند و آموزه‌ها و درس‌های آن را با رفتار و گفتار به من آموخته‌اند و نیز در مسیر زندگی هر آنچه دارم از لطف و زحمت ایشان است.

تقدیر:

- از اساتید بزرگوارم خصوصاً اساتید دوران تحصیل در دانشگاه باقرالعلوم که دل بسته انقلابند و مجاهد واقعی علم انقلابی اند و تلاش های دو دهه اخیر آنان در این عرصه بر اهل علم پوشیده نیست و خود انقلاب در انقلاب بوده است. و علاوه بر علم و دانش، همواره از آنان تواضع و آزاداندیشی آموختم. و خصوصاً اساتید راهنما و مشاور این تحقیق آقایان دکتر محمد ستوده و حجت الاسلام دکتر نجف لکزایی.
- از همسر بزرگوارم که در تمام روزهای زندگی و به ویژه دوران تدوین این تحقیق با بزرگواری کمبودها و کاستی ها را تحمل نمود و هیچ گاه لب به شکوه و گلایه نگشود و یاری گرم در ایام خوشی و محنت بود...

چکیده:

در گفتمان انقلاب اسلامی و اندیشه‌ی بنیان‌گذار و نظریه‌پردازان آن، بر حضور مردم در همه عرصه‌های انقلاب تأکید شده است. یکی از میدان‌های مهم انقلاب، عرصه‌ی سیاست خارجی و دیپلماسی می‌باشد. اما جایگاه و نقش مردم در این عرصه فاقد پژوهش‌های علمی و تحقیقات مستقل بوده و کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق عنوان «ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی» مورد توجه قرار دارد.

تحقیق بر اساس چارچوب دو فطرت است و فصول و بخش‌های آن طبق این چارچوب محک خورده و آنچه طبق فطرت مخموره و عقل متعالی باشد به عنوان مطلوبیت‌ها و فرصت‌ها مطرح و آنچه طبق فطرت محجوبه بوده و رئیس قوای آن عقل متعالی نیست به عنوان چالش و نامطلوب تلقی می‌شود. الگوی روشی تحقیق نیز بر مبنای بررسی علل اربعه است. از این منظر هر پدیده شامل چهار علت مادی، فاعلی، غایی و صوری است و در مطالعه دیپلماسی مردمی نیز این چهار علت مبنای بررسی قرار می‌گیرد.

دستاورد اصلی این پایان‌نامه طرح عنوان «دیپلماسی مردمی» برای بار نخست و نیز تعریف و ارائه مختصات دقیق آن در مقایسه‌ی تفصیلی با دیپلماسی عمومی و سنتی است. در این تحقیق، منابع دیپلماسی مردمی در سه عرصه‌ی اندیشه اسلامی، گفتمان انقلاب و اقتضات معاصر واکاوی شده و مدعا آن است که دیپلماسی مردمی از این سه منظر دارای مبانی صریح و روشن و ضرورت‌بخش است و لذا این مفهوم به عنوان یک تکلیف مردمی و عمومی شناسایی می‌شود. همچنین جایگاه و شیوه‌ی اجرای دیپلماسی مردمی در قالب سطوح و مراحل تغییر و اصلاح جوامع، که از تحول درونی از راه بیدار کردن فطرت انسانی و معرفی اسلام راستین آغاز می‌شود و تا اصلاح بشریت پیش می‌رود بیان می‌شود. علاوه بر این، اهداف اصلی و فرعی دیپلماسی مردمی نیز بررسی و معرفی می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی، مردم، دیپلماسی مردمی، صدور انقلاب، تکالیف سیاسی

اجتماعی، توحید، تعالی انسان

فهرست مطالب

2	مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق
3	1- بیان مسئله
5	2- فواید علمی تحقیق
5	3- سابقه تحقیق
5	4- اهداف تحقیق
5	4-1- علمی
5	4-2- کاربردی
5	5- سؤال اصلی تحقیق
5	6- سؤالات فرعی
6	7- پیش فرض های تحقیق
6	8- فرضیه تحقیق
8	بخش اول: چارچوب نظری تحقیق، مفاهیم و کلیات
9	1-1- چارچوب نظری تحقیق
14	1-2- جمع بندی چارچوب نظری تحقیق
16	1-2- چارچوب مفهومی تحقیق
16	1-2-1- دیپلماسی
19	1-2-1-1- تطور دیپلماسی و ظهور دیپلماسی های موازی
20	1-2-1-2- دیپلماسی عمومی
21	1-2-2- مردم
21	1-2-2-1- حکومت ها و مردم
22	1-2-2-2- مردم در اندیشه سیاسی اسلامی و اندیشه سیاسی امام خمینی
23	1-2-2-3- جایگاه مردم در سیاست خارجی
24	1-2-2-4- مردم و دیپلماسی
25	1-2-3- دیپلماسی مردمی
26	1-2-4- امام خمینی
28	1-2-4-1- امام خمینی و دیپلماسی
29	1-3- جمع بندی بخش مقدمه
	بخش دوم: ظرفیت های دیپلماسی مردمی متعالیه (در حوزه های منابع و مبانی، انواع سطوح و ابعاد، کارگزاران، اهداف و غایات) ....
	2-1- منابع و مبانی دیپلماسی مردمی
	2-1-1- انسان شناسی امام خمینی
	2-1-1-1- «انسان» در اندیشه امام
	2-1-1-2- قوای انسان
	2-1-1-3- سپاه انسان و سپاه شیطان

2-1-2- Error! Bookmark not defined. .... مبانی و منابع دیپلماسی مردمی در اندیشه اسلامی

2-1-2-1- Error! Bookmark not defined. .... اصل توحید

2-1-2-2- Error! Bookmark not defined. .... اصل دعوت و گسترش اسلام

2-1-2-2-1- Error! Bookmark not defined. .... مسلمانان و وظیفه دعوت و تبلیغ

2-1-2-3- Error! Bookmark not .. حفظ و دفاع از اسلام، حفظ و دفاع از منافع و استقلال و کیان مسلمانان .. defined.

2-1-2-4- Error! Bookmark ... نفی ظلم و مقابله با سلطه ظالمین و کفار، اصل یاری مسلمانان و مستضعفان ... not defined.

2-1-2-5- Error! Bookmark not defined. .... جهاد

2-1-2-6- Error! Bookmark not defined. .... امر به معروف و نهی از منکر

2-1-2-7- Error! Bookmark not defined. .... اندیشه و روح اجتماعی اسلام

2-1-2-7-1- Error! Bookmark not defined. .... تعاون و کار گروهی (برای اهداف متعالی اسلام)

2-1-2-8- Error! Bookmark not defined. .... جهانشمولی اسلام

2-1-2-9- Error! .... اهتمام به امور مسلمین، مسئولیت همگانی، قیام مثنی و فرادی برای برپایی قسط و عدل ..... Bookmark not defined.

2-1-2-10- Error! Bookmark not defined. .... وحدت و اخوت

2-1-2-11- Error! Bookmark not defined. .... حکومت جهانی اسلام، اندیشه مهدویت، اصلاح گری

2-1-3- Error! Bookmark not defined. .... مبانی و منابع دیپلماسی مردمی در گفتمان انقلاب اسلامی

2-1-3-1- Error! Bookmark not defined. .... ماهیت فراملی و جهان شمول انقلاب اسلامی

2-1-3-2- Error! Bookmark not defined. .... نفی مرز و ملیت و قومیت در گفتمان انقلاب

2-1-3-3- Error! Bookmark not defined. .... صدور انقلاب و وظیفه مردم در این راستا

2-1-3-4- Error! Bookmark not defined. .... جایگاه مردم و امت در دیپلماسی در اندیشه امام

2-1-3-5- Error! Bookmark not defined. .... آرمان تشکیل بسیج جهانی مستضعفین

2-1-3-6- Error! Bookmark not defined. .... حمایت از نهضت‌های آزادی بخش

2-1-3-7- Error! Bookmark not ..... ماهیت انقلاب و قیام، قیام همگانی و همگانی کردن قیام، قیام قرآنی ..... defined.

2-1-3-8- Error! Bookmark not defined. .... سیره حضرت امام و مقام معظم رهبری

2-1-3-8-1- Error! Bookmark not defined. .... اعلام روز جهانی قدس

2-1-3-8-2- Error! Bookmark not ..... نهادهای سازی‌های رهبران انقلاب در راستای دیپلماسی عمومی ..... defined.

2-1-3-8-3- Error! Bookmark not defined. .... نامه به رهبران دنیا، مسلمانان، جوانان اروپا و ...

2-1-3-9- Error! Bookmark not defined. .... جنگ حق و باطل و مختصات آن

2-1-3-10- Error! Bookmark not defined. .... سابقه دیپلماسی مردمی در جمهوری اسلامی ایران

2-1-3-11- Error! Bookmark not defined. .... قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

2-1-4- Error! Bookmark not defined. .... مبانی و منابع دیپلماسی مردمی بر اساس مقتضیات روز

2-1-4-1- Error! Bookmark not defined. .... جهانی شدن و تأثیرات آن بر سیاست و جامعه

2-1-4-1-1-1 Error! Bookmark not defined. .... نقش آفرینی دیپلماسی‌های موازی

2-1-4-1-1-2 Error! Bookmark not defined. .... توجه و استفاده دولت‌ها از پارادایم‌های دیپلماسی و تبدیل این تهدید بالقوه به فرصت

2-1-4-1-1-3 Error! Bookmark not defined. .... عدم تفکیک سیاست و فضای داخلی و خارجی در دنیای امروز

2-1-4-1-1-4 Error! Bookmark not defined. .... عدم توانایی دولت برای انجام وظایف خود به تنهایی، ضعف‌ها و ناکارآمدی‌های دیپلماسی سنتی

2-1-4-1-1-5 Error! Bookmark not defined. .... عدم امکان تحقق ارتباط با بدنه مردمی جهان توسط دیپلماسی سنتی

2-1-4-1-1-6 Error! Bookmark not defined. .... اهمیت رسانه و ظرفیت‌های آزاد شده‌ی آن و نقش مردم در آن

2-1-4-2-1 Error! Bookmark not defined. .... وابستگی تحقق کامل اهداف سیاست خارجی انقلاب اسلامی به حضور مردم

2-1-4-3-1 Error! Bookmark not defined. .... گسترش عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران

2-1-4-4-1 Error! Bookmark not defined. .... وضعیت جهان اسلام

2-1-5-1 Error! Bookmark not defined. .... جمع‌بندی منابع و مبانی دیپلماسی مردمی

2-1-6-1 Error! Bookmark not defined. .... ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی در حوزه منابع و مبانی

2-1-6-2 Error! Bookmark not defined. .... ظرفیت توسعه مبانی و منابع دیپلماسی مردمی

2-2-1-1 Error! Bookmark not defined. .... انواع، سطوح و ابعاد دیپلماسی مردمی متعالیه

2-2-1-2 Error! Bookmark not defined. .... مراحل اصلاح و تغییر جوامع

2-2-1-3 Error! Bookmark not defined. .... سطح فردی، قیام فردا

2-2-1-4 Error! Bookmark not defined. .... سطح اجتماعی، قیام مثنی و جمعی

2-2-1-5 Error! Bookmark not defined. .... سطح حکومتی

2-2-1-6 Error! Bookmark not defined. .... سطح بین‌المللی

2-2-1-7 Error! Bookmark not defined. .... سطح کنفدراتیو بین‌المللی

2-2-1-8 Error! Bookmark not defined. .... سطح جهان‌گرایی

2-2-1-9 Error! Bookmark not defined. .... جمع‌بندی مراحل هشت‌گانه

2-2-2-1 Error! Bookmark not defined. .... انواع دیپلماسی مردمی

2-2-2-2 Error! Bookmark not defined. .... ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی متعالیه در حوزه انواع و سطوح آن

2-2-3-1 Error! Bookmark not defined. .... ثابت و متغیر در اندیشه امام خمینی (ره)

2-2-3-2 Error! Bookmark not defined. .... نقش عنصر زمان و مکان و اقتضات روز

2-2-3-3 Error! Bookmark not defined. .... حکمت توجه اسلام به اقتضات روز و تفکیک ثابت و متغیر

2-2-3-4 Error! Bookmark not defined. .... ضرورت شناخت و توجه به ثابت و متغیر و اقتضات روز

Error! Bookmark not defined. .... 2-2-3-4- مصادیقی از ثابت و متغیر
 Error! Bookmark not defined. .... 2-2-3-5- تفکیک محتوا و صورت
 Error! Bookmark not defined. .... 2-2-3-6- ثابت و متغیرهای دیپلماسی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-2-4- سطوح دیپلماسی مردمی بر اساس جغرافیا
 Error! Bookmark not defined. .... 2-2-5- انواع دیپلماسی مردمی بر اساس اشتراکات کارگزار و مخاطب
 Error! Bookmark not defined. .... 2-2-6- انواع دیپلماسی مردمی بر اساس ابزار و بستر و دیپلماسی‌های مرسوم دنیا
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3- کارگزاران دیپلماسی مردمی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-1- انواع کارگزاران و عوامل دیپلماسی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-1-1- عوامل ماورایی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-1-2- عوامل انسانی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-1-3- عوامل سازمانی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-2- کارگزاری مردم و نهادهای مردمی در دیپلماسی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-2-1- معنای «مردم»
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3- انواع کارگزاران در دیپلماسی مردمی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-1- مطالبات حضرت امام از عموم مردم و گروه‌های مردمی برای فعالیت در عرصه بین‌الملل ...
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2- مطالبات حضرت امام از خواص و نخبگان مردمی و نهادها در عرصه بین‌الملل
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-1- ورزشکاران
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-2- حجاج و زوار بیت‌الله
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-3- روحانیون و علماء
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-4- نخبگان فکری و دانشمندان
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-5- جوانان و دانشجویان
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-3-2-6- مستضعفین، بسیجیان، حزب الله
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-4- شرایط کارگزاران دیپلماسی مردمی، تفاوت‌های دیپلماسی مردمی متعالی و متدانی ..
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-5- ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه کارگزاران
 Error! Bookmark not defined. .... 2-3-6- نهادهای دیپلماسی مردمی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4- اهداف و غایات دیپلماسی مردمی
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-1- مقدمه
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-2- توحید؛ مهم‌ترین مقصد اسلام
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-3- تربیت و تکامل انسان؛ مقدمه‌ی توحید و ایمان
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-3-1- تربیت؛ زمینه‌ساز تحقق اهداف دیگر
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-3-1-1- نشر اسلام و ارزش‌های آن
 Error! Bookmark not defined. .... 2-4-3-1-2- صدور تجربه و الگوی انقلاب اسلامی

Error! Bookmark not defined. .... مبارزه با ظلم و استبداد. 2-4-3-1-3

Error! Bookmark not defined. .... برپایی حکومت اسلامی و نیل به استقلال و آزادی 2-4-3-1-4

Error! Bookmark not defined. .... جمع بندی اهداف دیپلماسی مردمی 2-4-8

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED..... **خاتمه: جمع بندی و نتیجه گیری**

Error! Bookmark not defined..... 3-2-1-3 **جمع بندی**

Error! Bookmark not defined..... 3-2-1-3 **نتیجه گیری**

Error! Bookmark not defined. .... مقایسه دیپلماسی مردمی، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی سنتی 3-2-1-3

Error! Bookmark not defined. .... از حیث خاستگاه، منابع و مبانی 3-2-1-1

Error! Bookmark not defined. .... از حیث کارگزار (عامل) 3-2-1-2

Error! Bookmark not defined. .... از حیث مخاطب، هدف و انگیزه 3-2-1-3

Error! Bookmark not defined. .... نقاط اشتراک و افتراق دیگر 3-2-1-4

فهرست نگاره‌ها و جداول

جدول شماره 1-1، معرفی فطرت مخموره و محجوبه.....	9
جدول شماره 2-1، چارچوب نظری	
تحقیق.....	15
جدول شماره 3-1، تعاریف دیپلماسی بر اساس ابعاد مختلف آن.....	17
جدول شماره 4-1، مقایسه جایگاه مردم در انواع دیپلماسی	24
شکل شماره 5-1، نظریه دیپلماسی امام خمینی	29
شکل شماره 1-2، اقسام منابع و مبانی دیپلماسی مردمی	32
جدول شماره 2-2، انواع انسان بر اساس قوای چهارگانه	43
جدول شماره 3-2، اصول متخذ از اصل توحید	46
جدول شماره 4-2، انواع جهاد	52
شکل شماره 5-2، معنای جهان‌شمولی اسلام	58
جدول شماره 6-2، مبانی دیپلماسی مردمی در اندیشه اسلامی	63 و
	64

جدول شماره 2-7، مختصات جنگ حق و باطل	78
جدول شماره 2-8، مبانی دیپلماسی مردمی در گفتمان انقلاب اسلامی ..... و 81	82
جدول شماره 2-9، تأثیرات جهانی شدن بر سیاست و جامعه و دیپلماسی	88
شکل شماره 2-10، مبانی دیپلماسی مردمی بر اساس اقتضات معاصر	91
شکل شماره 2-11، قواعد مستخرج از مبانی دیپلماسی مردمی	93
شکل شماره 2-12، مراحل اصلاح و تغییر	95
جدول شماره 2-13، لایه‌های وجودی انسان و نتیجه انقلاب و ارتجاع در آن	97
شکل شماره 2-14، مراحل دیپلماسی مردمی	101
شکل شماره 2-15، سطوح و مراحل تغییر و اصلاح	110
جدول شماره 2-16، انواع دیپلماسی مردمی	113
جدول شماره 2-17، اقسام فعالیت دیپلماسی مردمی	113
جدول شماره 2-18، انواع کارگزاران دیپلماسی	127
جدول شماره 2-19، مصادیق کارگزاران دیپلماسی مردمی در دو سطح فردی و اجتماعی	147
جدول شماره 3-1، مقایسه انواع دیپلماسی	170

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

۱- بیان مسئله

حضرت امام خمینی در اوج قدرت دو گفتمان لیبرالیسم و کمونیسم، گفتمان «اسلام ناب» را بی توجه به این گفتمان‌ها و گویی آن که هیچ گفتمان دیگری وجود ندارد مطرح نمود. «الوین تافلر» در کتاب «جابجایی قدرت» می‌نویسد: «کار بزرگ امام این بود که برای اولین بار، یک نفر، غرب را با تمامی محتویاتش نادیده گرفت و به جای این که بنشیند و با ما به صورت جداگانه وارد بحث شود، در کل همه ما را دور زد»^۱.

اگر تحلیل‌گران سیاسی، انقلاب ایران به رهبری امام (ره) را زنگ خطری در ساخت قدرت جهانی می‌دانند، صدای این زنگ نه فقط در عرصه‌های دین و انقلاب که در عرصه‌های نظری و ایدئولوژیک، فلسفه و سیاست و... هم شنیده شده و گفتمان انقلاب اسلامی مدل‌ها و تئوری‌هایی موفق ارائه نمود که نظریه‌های مقابل را به چالش می‌کشد: «انقلاب ایران به رهبری (امام) خمینی با توسل به ایدئولوژی خود توانسته است هشدار و زنگ خطری را برای نظم حاکم بر جهان و قدرت‌های سیستم بین‌المللی به وجود بیاورد»^۲. این گزارشی از واقعیت گفتمان بین‌المللی انقلاب اسلامی است.

از جمله این تئوری‌ها در عرصه سیاست بین‌الملل و به صورت خاص در حوزه «دیپلماسی» نمایان گردید. البته بدیهی است امام خمینی (ره) دیدگاه خود درباره‌ی دیپلماسی و ابعاد آن را به زبان یک نظریه‌ی علمی مطرح نکرده‌اند؛ اما این نظریه از خلال نطق‌ها و سخنرانی، نامه‌ها و پیام‌ها و رفتار عملی ایشان قابل درک و استنباط است.

الگوهای دیپلماتیک حضرت امام، چه قبل و چه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، متفاوت از تئوری‌های مرسوم غربی و شرقی بود. ثمره الگوی بدیع امام که مبتنی بر اندیشه «اسلام ناب محمدی صلی الله علیه» بود، گسترش نفوذ روزافزون «قدرت نرم»، «دیپلماسی عمومی و مردمی» و «بیداری ملت‌ها» به برکت انقلاب اسلامی ایران بود.

بر این اساس ایشان توانست عرصه جدیدی در صحنه سیاست باز نماید که به تحول و بازاندیشی در بسیاری از معادلات و حتی نظریه‌ها و تئوری‌های سیاسی انجامید. اما تداوم و بازتولید این اندیشه و روش، در عرصه‌ی دیپلماسی نیازمند مطالعه عمیق و روشمند دیپلماسی در اندیشه سیاسی امام خمینی است. ضمن

---

1. Robert.w. Cox " Production. power. And world order. Social forces in the making of history", columbia university press, new York, P: 279

2. همان

اینکه می توان با شناخت مبانی فکری و اندیشه‌ای ایشان، به نگاه‌های نو و استنباط‌های تازه دست یافت چرا که حکمت متعالیه که حضرت امام متأثر از آن است امکان چنین وسعت و نظریه پردازی‌ای را چه در عرصه‌های فقهی و چه در عرصه عقلی و فلسفی در خود دارد تا بر اساس مقتضیات روز و البته مبانی ثابت، قواعد و روش‌های نو ارائه دهد.

اگرچه نموده‌ها و مصادیق دیپلماسی امام خمینی و مدل‌های مشابه آن، با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در دنیا بسیار مورد توجه قرار گرفته و تلاش‌های فراوانی برای شناخت آن انجام شده است، اما هنوز ابعاد بسیاری از «دیپلماسی امام خمینی» به صورت علمی و متدولوژیک تبیین نگردیده است. لذا این پایان نامه تلاش می کند با مطالعه و تبیین منابع و مبانی اندیشه سیاسی امام خمینی و نیز با تتبع در بیانات و احیاناً رفتارهای دیپلماتیک ایشان، در عرصه دیپلماسی و مسائل مرتبط با این موضوع، یکی از الگوهای جدید دیپلماسی به نام «دیپلماسی مردمی» را به صورت علمی و متدولوژیک تبیین نماید.

«دیپلماسی مردمی» به معنای حضور مردم، نهادهای مردمی و تشکل‌های غیردولتی به عنوان کارگزار (agent) در عرصه دیپلماسی و بین‌الملل می‌باشد و اهداف کلی آن کمک به تحقق بخشیدن به اهداف سیاست خارجی کشور است.

در اندیشه انقلاب اسلامی و بنیان گذار و نظریه پردازان اصلی آن، بر حضور مردم در همه عرصه‌های تحقق اهداف انقلاب تأکید شده است که یکی از مصادیق آن، اهداف سیاست خارجی می‌باشد. از طرفی صدور انقلاب اسلامی یکی از اهداف انقلاب است که در ارتباط با ملت‌ها و مردم است و لازم است در این عرصه و سایر عرصه‌های سیاست خارجی، نقش و جایگاه مردم تبیین شود. کما اینکه در ابتدای انقلاب هم مصادیقی از ورود نخبگان و تشکل‌ها و مردم انقلابی به این عرصه وجود داشته است. بنابراین «دیپلماسی مردمی»، هم سابقه‌ای اندیشه‌ای و مبانی در نگاه بنیان گذاران انقلاب و اسلام‌شناسان دارد و هم سابقه اجرایی و عملی. اما جوانب این موضوع در عرصه نظری و عملی بررسی نشده است و کمتر به موضوع نقش مردم در تحقق اهداف سیاست خارجی و بین‌المللی انقلاب اسلامی پرداخته شده است.

عنوان «دیپلماسی مردمی» مبحث نو و تازه‌ای است که نیاز به پژوهش و تحقیق دارد. اینکه «دیپلماسی مردمی» چیست و ارائه تبیین و تعریف دقیق آن، جایگاه آن در اندیشه اسلامی و در گفتمان انقلاب اسلامی، چرایی و ضرورت‌های آن، چگونگی تحقق و راهکارهای «عینیت» و «کارآمدی» آن، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های آن، سابقه‌ی عملیاتی و اندیشه‌ای آن از جمله نقاط مبهم و مجهولی است که بایستی مورد پژوهش قرار گیرد.

۲- فواید علمی تحقیق

تبیین دیپلماسی مردمی و ظرفیت‌هایش می‌تواند به ادبیات نظری آن کمک کند و در جهت پویاتر شدن دیپلماسی ایران جهت رسیدن به اهداف سیاست خارجی مؤثر واقع شود.

۳- سابقه تحقیق

موضوع دیپلماسی مردمی فاقد پیشینه‌ی تحقیق مستقل است. مطالب و تحقیقاتی با عناوین دیگر وجود دارد که بخشی از مطالب مرتبط با دیپلماسی مردمی در آن‌ها ارائه شده است. موضوعاتی که به موضوع دیپلماسی مردمی نزدیک هستند عبارتند از دیپلماسی عمومی، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی شهروندی، صدور انقلاب و... و تحقیقات مربوط به این موضوعات می‌توانند در بردارنده مطالبی باشند که می‌توان بحث وظیفه مردم و ظرفیت‌های حضور آنان در عرصه دیپلماسی را از آن استخراج کرد.

۴- اهداف تحقیق

۴-۱- علمی

- مطالعه مبانی، اهداف و روش‌های تحقق دیپلماسی مردمی و ظرفیت‌های این عرصه
- مطالعه نقش نهادها و کارگزاران مردمی در عرصه دیپلماسی و بین‌الملل در اندیشه اسلامی و دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) و ظرفیت‌های این عرصه
- مطالعه انواع، سطوح و ابعاد دیپلماسی مردمی و ظرفیت‌های این عرصه
- مطالعه اهداف و غایات دیپلماسی مردمی و ظرفیت‌های این عرصه

۴-۲- کاربردی

تعریف و تبیین موضوع دیپلماسی مردمی و ظرفیت‌هایش می‌تواند موجبات استفاده از آن را در عرصه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد.

۵- سؤال اصلی تحقیق

ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره) چیست؟

۶- سؤالات فرعی

1. دیپلماسی مردمی چیست؟
2. ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه منابع و مبانی چیست؟
3. ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه نهادها و کارگزاران چیست؟

4. ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه انواع، سطوح و ابعاد چیست؟

5. ظرفیت‌های دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه اهداف و غایات چیست؟

۷- پیش فرض‌های تحقیق

- بر اساس نظریه‌های جدید روابط بین‌الملل، هرچند دولت بازیگر اصلی در صحنه بین‌الملل است اما تأثیر بازیگران غیر دولتی به رسمیت شمرده شده است.

- اندیشه سیاسی امام خمینی مبتنی بر برخی مبانی فرانظری (مانند نظریه دوفطرت) است که موجب شکل‌گیری یک نظم منطقی در نظریه سیاسی امام خمینی (ره) است.

۸- فرضیه تحقیق

فرضیه اولیه این تحقیق چنین مطرح می‌شود که دیپلماسی مردمی اولاً در اندیشه اسلامی و گفتمان انقلاب اسلامی و اقتضات معاصر دارای مبانی مستدل است و این موضوع با این مبانی ضرورت می‌یابد. ثانیاً در اندیشه اسلامی و انقلاب اسلامی برای سطوح مختلف فردی و اجتماعی و درونی و بیرونی این موضوع برنامه مشخص ارائه شده است که دارای اصول ثابت و روش‌های متغیر و متأثر از اقتضات است و در کمک به اهداف جمهوری اسلامی دارای ظرفیت‌های اجرایی کارآمد است. ثالثاً عموم مردم و مکلفین به عنوان کارگزار دیپلماسی مردمی مشخص شده و دارای وظایف‌اند، و رابعاً هدف و غایت آن هدایت و تربیت مردم به سوی توحید به عنوان اصلی‌ترین هدف اسلام و انقلاب اسلامی است.

بخش اول:

چارچوب نظری تحقیق، مفاهیم و کلیات

۱-۱- چارچوب نظری تحقیق

چارچوب تحلیلی این تحقیق بر اساس نظریه دو فطرت است که از کتاب «شرح جنود عقل و جهل» امام خمینی (ره) بر اساس حدیثی از امام صادق علیه السلام اخذ شده است. طبق این حدیث دو فطرت مخموره و محجوبه وجود دارد که هر کدام به دو بخش اصلی و تبعی تقسیم می شوند. فطرت مخموره اصلی عشق به کمال حقیقی و تنفر از نقص حقیقی دارد و فطرت محجوبه اصلی، عشق به کمال غیر حقیقی دارد و تنفر از نقص غیر حقیقی.

در این چارچوب آدمی دارای چهار قوه عقل، وهم، غضب و شهوت است که از ترکیب آن‌ها 8 حالت پدید می آید. در صورت اول که عقل رئیس قوا است همان حالت گرایش به کمال حقیقی و تنفر از نقص حقیقی است و حالت مطلوب و متعالی است. 7 حالت بعدی که گرایش به کمال غیر حقیقی و تنفر از نقص غیر حقیقی وجود دارد نامطلوب و متدانی است.

درجه‌ی وجودی	رئیس قوا	نفس	رویکرد	گرایش	حاصل
عقل	عقل	نفس عاقله	وجهه به عالم غیب و روحانیت	اصولی: عشق به کمال نامحدود تبعی: تنفر از نقص حقیقی	تعالی خیر سعادت
شهوت	شهوت	نفس بهیمی	وجهه به عالم شهادت و طبیعت	اصولی: عشق به کمال غیر حقیقی تبعی: تنفر از نقص غیر حقیقی	سقوط شر شقاوت
جهل	غضب و وهم	نفس سبعی و وهمی		قوه شهوت: میل به کمال مادی قوه غضب: میل به قدرت مادی قوه شیطننت: دستیابی به هدف با حيله و مکر	
فطرت محجوبه					

جدول شماره 1-1، معرفی فطرت مخموره و محجوبه

سه قوه‌ی شهوت و غضب و وهم برای بقای انسان ضروری هستند اما به شرط اینکه تحت تدبیر و ریاست عقل باشند. دین به کمک عقل برای کنترل و تعدیل و هدایت سه قوه دیگر آمده است.¹ انسان عاقل، انسانی است که در برابر تهدیداتی که بقای اخرویش را تهدید می کند از خودش حفاظت می کند.

¹. نجف لکزایی، امنیت از دیدگاه آیت ... جوادی آملی، ص 15

چنین انسانی می شود انسان متعالیه. انسان غیر متعالی، اگر عاقل هم باشد، عقلش فقط محدود به دنیا می شود؛ یعنی در حد همان سه قوه محصور می شود. (لکزایی، 1389 ب: 78). وقتی عقل رئیس قوای دیگر و هدایت کننده ی آنها به سمت تعالی باشد آدمی به سمت کمال حقیقی و دوری از نقص حقیقی سیر می کند و این بر اساس فطرت مخموره اوست. اما اگر عقل در اختیار قوای دیگر و تحت تسلط آنها باشد و سیر به سمت تدانی باشد آدمی در پی کمال غیر حقیقی و دوری از نقص غیر حقیقی است و حجابی بر او غلبه کرده که کمال و نقص را اشتباه تشخیص می دهد و این تفسیر فطرت محجوبه است.

در این تحقیق چارچوب «دو فطرت» و جایگاه عقل متعالی و قوای مذکور، ملاک اصلی در ارزیابی و سنجش مفاهیم و مقایسه آنها قرار می گیرد. مثلاً اگر بخواهیم با در نظر داشتن این چارچوب، دیپلماسی در اندیشه حضرت امام را بررسی کنیم بایستی کمال جامعه و محدوده «ملت» و مصادیق «منفعت» و ارزش های حاکم بر آن از دیدگاه ایشان به دست آوریم. تفاوت هایی که در مؤلفه های مذکور بین دیدگاه دینی و غیر دینی وجود دارد سبب ایجاد واژگان دیپلماسی اسلامی شده است. از این رو اندیشمندان و کارگزاران سیاست خارجی به طور مستقل به دیپلماسی اسلامی و ویژگی های آن پرداخته اند.

در دیپلماسی اسلامی به تبع خود اندیشه اسلامی و بر اساس فطرت مخموره، علاوه بر عوامل بقای دنیوی به عوامل بقای اخروی نیز توجه می شود. چرا که عقل متعالی متأثر از فطرت مخموره به انسان می گوید که انسان علاوه بر جسم بایستی به پرورش روح خود پردازد، زیرا العقل ما عبء به الرحمن. (کلینی، ج 1، ح 3)

بنابراین می توان «منفعت ملی» را «کمال مطلوب» دیپلماسی رایج در نظر بگیریم و «منافع امت اسلام» را «کمال مطلوب» در دیپلماسی حضرت امام. این دو کمال مسیری متفاوت و بعضاً متقابل می پیمایند. اجمالاً مشخص می شود که منشاء تفاوت ها و تعریف ها و عملکردها در عرصه دیپلماسی، برخاسته از نوع تشخیصی است که در مورد کمال و نقص داده می شود که در چارچوب تحقیق تبیین شد و اهمیت و جایگاه این چارچوب مشخص می شود.

فصول و بخش های تحقیق طبق این چارچوب محک خورده و آنچه طبق فطرت مخموره و عقل متعالی باشد به عنوان مطلوبیت ها و فرصت ها مطرح می شود و آنچه طبق فطرت محجوبه بوده و رئیس قوای آن عقل نیست به عنوان چالش و نامطلوب تلقی می شود.

الگوی روشی تحقیق بر مبنای بررسی علل اربعه است و موضوع تحقیق بر این اساس سامان می یابد. از این منظر با توجه به این که هر پدیده شامل چهار علت مادی، فاعلی، غایی و صوری است در مطالعه دیپلماسی مردمی نیز این چهار علت مبنای بررسی قرار می گیرد.

یکی از سؤال‌های اساسی که پیرامون هر چیزی می توان مطرح کرد، سؤال از چرایی و علت آن است. این مسئله در مورد تحولات اجتماعی و پدیده انقلاب نیز صادق است. از آنجا که انقلاب از نوع حرکت و تغیر است، احتیاج به یک عامل خارجی یعنی منشأ حرکت دارد. علت همیشه در ارتباط تنگاتنگ با معلول مطرح می شود و این دو در واقع دو روی یک سکه اند. بدین لحاظ در تعریف نیز در ارتباط با هم تعریف می شوند. علت و معلول دو واژه فلسفی بدیهی یا قریب به بداهت هستند، اما به طور اختصار می توان گفت: موجودی که وجودش وابسته به موجود دیگری است و بدون آن تحقق نمی یابد، معلول است و طرف وابستگی آن، علت نامیده می شود.^۱ به عبارت ساده تر، هر پدیده ای که وجود مستقلی ندارد، معلول است و علت، وجودی است که حداقل نسبت به معلول خود، استقلال دارد و وجودش مقدم بر وجود معلول است.

از وجود علت و معلول و رابطه بین آن دو، چیزی به نام علیت انتزاع می شود که در مفهوم عامش، به معنای وابستگی موجودی به موجود دیگر است.^۲ کشف روابط علی و معلولی بین پدیده ها محور همه ی تلاش های علمی بشر بوده و هر عالمی در هر رشته علمی، خواه ناخواه درصدد شناخت علل یک معلول و یا معلول های یک علت است. بدین لحاظ، اصل علیت به عنوان یک اصل کلی و عام مورد استناد همه علمی است که درباره موضوع ها و امور حقیقی بحث می کنند.^۳ بر این اساس می توان برای این که هر پدیده ای و معلولی را توضیح دهیم به سراغ علل آن برویم. خصوصاً در مورد موضوعات و پدیده های کمتر شناخته شده و بدیع (که موضوع این تحقیق نیز از همین دست است)، بررسی علل آن می تواند چارچوب مناسبی برای شناسایی و مطالعه باشد. ارسطو در همین رابطه، شرط اساسی در مورد دانش صحیح را چنین بیان می کند: «ما می اندیشیم که به دانش یک چیز دست یافته ایم، فقط در زمانی که به علت آن پی برده باشیم.»^۴

1. محسن غرویان، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 148

2. محسن غرویان، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 147

3. محسن غرویان، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 143 - 144

4. http://www.lakzaee.com/index.php?option=com_content&task=view&id=316

اما خود علل متعددند و با اجتماع در کنار هم یک معلول را ایجاد می کنند. به نظر فلاسفه^۱، هر امر حادثی نیازمند چهار علت است: علت مادی، صوری، فاعلی و غایی. در آثار فلسفی امام خمینی نیز شاهدیم که از این روش بهره گرفته شده است.^۲

وقتی از فلسفه پدیده‌ای پرسش می کنیم، در واقع، از این چهار علت سؤال کرده‌ایم؛ علت مادی، علت صوری، علت فاعلی و علت غایی آن. لذا از این منظر، اگر بخواهیم ماهیت «دیپلماسی مردمی» را کشف نماییم، باید به چهار پرسش زیر جواب دهیم.

1. علت مادی «دیپلماسی مردمی» چیست؟

تحقق هر موجود نیازمند یک علت مادی است. «ماده» در ادبیات فلسفی تعاریف خاص خود را دارد، چنانچه حضرت امام در «تقریرات فلسفه» مفصلاً به آن پرداخته‌اند و از آن جمله این تعبیر ایشان است که: «به موضوع عرض و همچنین به متعلق نفس هم ماده می گویند و به آن «ماده بالمعنی الاعم» گفته می شود و اینکه می گویند: «کل حادث له ماده و مدّه» از همین باب است»^۳. علت مادی یا عنصری آن است که زمینه پیدایش معلول است و ضمن آن باقی می ماند و آن را علت داخلی یا عناصر تشکیل دهنده موجود نیز می نامند.^۴

منظور از ماده در این تحقیق که با لفظ «منبع» از آن تعبیر شده است، زیربنایی ترین محمل جریان یافتن «دیپلماسی مردمی» است، ماده زمینه پیدایی معلول است و در ضمن آن باقی می ماند. در این فصل به این سؤال پاسخ داده می شود که منابع و مبانی «دیپلماسی مردمی» چیست؟

2. علت صوری «دیپلماسی مردمی» چیست؟

تحقق هر موجود نیازمند یک علت صوری است. علت صوری چیزی است که معلول در آن قالب رخ می نماید و شکل و صورت معلول را باعث می شود. در واقع علت صوری، فعلیت و صورت خاصی است که در ماده پدید می آید و به آن آثار و تعیین خاص می بخشد.^۵ هر موجودی دارای صورتی است که این صورت بخشی از هویت آن موجود است. تعیین خاص هر موجود در صورت، سطوح و انواع، وجه تمایزش با دیگر موجودات مشابه است.

1. طرح بحث علل اربعه را به ارسطو نسبت می دهند.

2. در تقریرات فلسفه امام خمینی جلد سوم صفحات 136 و 149 به تفصیل به این موارد اشاره شده است.

3. آیت الله سید عبدالغنی اردبیلی، تقریرات فلسفه امام خمینی، ج 2، ص 466

4. محسن غروی، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 151

5. محسن غروی، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 151

منظور از علت صوری، در این تحقیق، سطوح و انواع است و در این تحقیق ذیل علت صوری، سطوح و انواع دیپلماسی مردمی، بررسی می گردد، سطوح و انواعی که تفاوت جدی با سطوح و انواع دیگر دیپلماسی دارد.

3. علت فاعلی «دیپلماسی مردمی» چیست؟

تحقق هر موجود نیازمند یک علت فاعلی است. «فاعل» در ادبیات فلسفی تعاریف خاص خود را دارد. علتی که معلول از آن پدید می آید را علت فاعلی می گویند. علت فاعلی دو اصطلاح دارد: یکی علت فاعلی الهی و دیگری علت فاعلی طبیعی. منظور از علت فاعلی الهی آن چیزی است که موجود را پدید می آورد و به آن از عدم، هستی می بخشد. ولی علت فاعلی طبیعی منشأ حرکت و دگرگونی هاست و نه عامل ایجادکننده و هستی بخش. فاعل ها و عوامل طبیعی فقط منشأ حرکت ها و دگرگونی ها در اشیا می شوند و نمی توانند موجودی را هستی ببخشند!

در این بخش از تحقیق به این سؤال پاسخ داده می شود که علت فاعلی دیپلماسی مردمی یعنی نهادها و کارگزاران آن کدامند و ویژگی های آنان چیست؟

4. علت غایی «دیپلماسی مردمی» چیست؟

علت غایی در هر فعلی، تصویری است که فاعل در ذهن خود نسبت به نتیجه و حاصل کار دارد و می خواهد به آن برسد. این تصور، مقدم بر فعل است و فاعل را وادار به انجام کار می کند و از این جهت به آن انگیزه می گویند.¹ علت غایی انگیزه فاعل برای انجام دادن کار است.

شناخت صحیح هدف و هدف غایی هر علم و فنی، جوهر حقیقی آن علم را مشخص می کند و فهم این جوهر است که راهبردهای حقیقی آن علم را می توان مشخص نمود: «هر معرفتی جوهری دارد و جوهر آن معرفت هم دارای مشتقات فراوان است. چنانچه محقق یک معرفت، از ابتدای تحقیق فاصله میان جوهر و مشتقات آن را درک کند، نکته ای بسیار مهم جهت فهم موضوعات آن معرفت خواهد بود. به طور طبیعی و منطقی، جدل بسیاری میان اندیشمندان یک معرفت پیرامون تعریف محور و جوهر آن صورت می پذیرد.»²

1. محسن غرویان، درآمدی بر آموزش فلسفه استاد مصباح یزدی، ص 151 - 152

2. همان، ص 198 - 199

3. محمود سریع القلم، روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین الملل، تهران، نشر فروزان، ص 15

در هر پژوهش توجه نمودن به جوهر حقیقی آن علم می تواند ضامن استحکام علمی آن و حرکت صحیح پژوهش به سوی اهداف و قله های آن علم باشد. لذا بسیار ضروری است تا در پژوهش به اهداف غایی آن توجه گردد.

اهداف و غایات دیپلماسی مردمی در این بخش مورد مطالعه و شناسایی قرار می گیرد.

۱-۲- جمع بندی چارچوب نظری تحقیق

بر مبنای آنچه بیان شد می توانیم پرسش های حاصله از این چارچوب نظری را به این شکل نیز مطرح کنیم:

الف. پرسش های علت مادی

1. مبانی «دیپلماسی مردمی» چیست؟

2. منابع تولید «دیپلماسی مردمی» چیست؟

ب. پرسش های علت صوری

1. سطوح «دیپلماسی مردمی» چیست؟

2. انواع «دیپلماسی مردمی» چیست؟

ج. پرسش های علت فاعلی

1. افراد و کارگزارانی که شایستگی دارند «دیپلماسی مردمی» به آن ها سپرده شود، کدام اند و چه

شرایطی دارند؟

2. نهادها و سازمان هایی که شایستگی دارند «دیپلماسی مردمی» به آن ها سپرده شود، کدام اند و چه

شرایطی دارند؟

د. پرسش علت غایی

هدف و غایت «دیپلماسی مردمی» چیست؟

خروجی‌ها	جنس علت	علل اربعه		ردیف
		با ادبیات دیپلماسی مردمی	با ادبیات فلسفی	
دیپلماسی مردمی متعالی (دینی، فطری، الهی، انسانی)	علت مادی متعالی علت مادی متعارف علت مادی متدانی	مبانی دیپلماسی مردمی چیست؟ منابع تولید دیپلماسی مردمی چیست؟	علت مادی	1
دیپلماسی مردمی متعارف (عرفی، تجربی، سکولاریستی، طبیعی و غیردینی)	علت صوری متعالی علت صوری متعارف علت صوری متدانی	انواع دیپلماسی مردمی چیست؟ سطوح دیپلماسی مردمی چیست؟ بخش‌ها و ابعاد دیپلماسی مردمی چیست؟	علت صوری	2
دیپلماسی مردمی متدانی (طاغوتی، ضد دینی، ضد انسانی)	علت فاعلی متعالی علت فاعلی متعارف علت فاعلی متدانی	کارگزاران دیپلماسی مردمی چه کسانی‌اند و چه شرایطی دارند؟ نهادهای دیپلماسی مردمی کدام‌اند و چه شرایطی دارند؟	علت فاعلی	3
	علت غایی متعالی علت غایی متعارف علت غایی متدانی	هدف از دیپلماسی مردمی چیست؟	علت غایی	4

جدول شماره 1-2، چارچوب نظری تحقیق

۱-۲- چارچوب مفهومی تحقیق

۱-۲-۱- دیپلماسی

دیپلماسی را مفهومی با پیشینه‌ای به اندازه تاریخ ملت‌ها می‌دانند. اما به اذعان اکثر مقالات و آثار اندیشمندان حوزه علوم سیاسی و سیاست خارجی، تعریف دیپلماسی کار مشکلی است. نه تنها تعریف واحدی از «دیپلماسی» وجود ندارد بلکه وجود تعاریف متنوع و متکثر، این مفهوم را مبهم‌تر نیز نموده است.^۱

تعاریف گوناگونی با نگاه به ابعاد، اهداف و آثار مختلف دیپلماسی ارائه شده است، برخی دیپلماسی را به مثابه مدیریت کل سیاست خارجی تبیین می‌کنند، چنانچه «هالستی» می‌گوید: «هدف اصلی دیپلماسی فن مدیریت و هنر حل و فصل صلح آمیز مشکلات و اختلافات کشورها به طریق مسالمت‌آمیز است. دیپلماسی، مدیریت روابط کشورها با یکدیگر و میان کشورها با دیگر بازیگران بین‌المللی است؛ این بازیگران شامل گروه‌ها، سازمان‌ها و افرادی هستند که در کنار دولت‌ها دیپلماسی را به عنوان نظامی اطلاعاتی برای بیان و دفاع از منافع و اعلان تهدیدها و اولتیماتوم‌ها به کار می‌برند. در واقع دیپلماسی مجرای تماسی است برای اعلام مواضع، جمع‌آوری اطلاعات و راضی یا قانع کردن یک کشور برای حمایت از مواضع کشوری دیگر. سیاستمداران کسانی هستند که به نمایندگی از تمامیت یک جامعه تصمیم می‌گیرند و این عمل را با ادعای حفظ ثبات یا ایجاد تغییر در محیط (داخلی یا خارجی) و یا ساختارهای خاص روابط بین‌المللی انجام می‌دهند.»^۲

برخی نیز دیپلماسی را به عنوان ابزار و بخشی از سیاست خارجی تعریف می‌کنند. به صورت خلاصه مجموع تعاریف را می‌توان این‌گونه دسته‌بندی نمود:

«بر اساس هدف اصلی، دیپلماسی عبارت است از «فن و هنر حل و فصل مسالمت‌آمیز مسائل و مشکلات بین‌المللی و اختلافات کشورها» بر مبنای کارکرد، دیپلماسی «فن مدیریت، اداره و تنظیم سیاست خارجی و روابط بین‌الملل از طریق مذاکره» است. و بر اساس بازیگران و کارگزاران نیز دیپلماسی «هدایت

---

1. برای توضیح بیشتر بنگرید: سید جلال دهقانی فیروزآبادی، «دیپلماسی نوین خاورمیانه ای ایران: ضرورت‌ها و الزامات»، در حسین پوراحمدی، دیپلماسی نوین: جستارهایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت خارجه، 1388

2. کی. جی. هالستی، مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل، ترجمه بهرام مستقیمی و مسعود طارم سری، تهران، وزارت امورخارجه، موسسه چاپ و انتشارات، 1373، چاپ پنجم، ص 212

و مدیریت تعاملات و مناسبات میان کشورهای دارای حاکمیت از طریق نمایندگان آنان» تعریف می گردد^۱.

تعریف	بعد
فن و هنر حل و فصل صلح آمیز و مسالمت آمیز مسائل و مشکلات بین المللی و اختلافات کشورها	هدف اصلی
فن مدیریت، اداره و تنظیم سیاست خارجی و روابط بین الملل از طریق مذاکره	کارکرد
هدایت و مدیریت تعاملات و مناسبات میان کشورهای دارای حاکمیت از طریق نمایندگان آنان	بازیگران و کارگزاران

جدول شماره 1-3، تعاریف دیپلماسی بر اساس ابعاد مختلف آن

«مهم ترین کارویژه و وظیفه دیپلماسی تعقیب، توسعه و تأمین منافع ملی کشور از طریق گردآوری اطلاعات از خود و دیگران است، ولی کسب و گردآوری اطلاعات از بازیگران و برقراری ارتباط با آنان جوهر اصلی آن را تشکیل می دهد. با این وجود، ماهیت، موضوعات و ابزارهای دیپلماسی در گذر زمان دستخوش تغییر و تحول می گردد. این دگرگونی و دگردیسی معلول تغییر و تحولات درونزا در فرآیند دیپلماسی و محیطی است که در آن اعمال و اجرا می شود؛ و در نتیجه، کشورها باید به پیروی از این تغییر و تحولات دیپلماتیک، به بازتعریف و بازنگری دیپلماسی و راهبرد و ابزارهای آن پردازند.»^۲

می توان به صورت خلاصه ماهیت دیپلماسی را «ارتباط» دوسویه بر پایه «اطلاعات» با هدف تأمین و توسعه «منافع ملی» تبیین نمود.^۳

«منفعت ملی» نیز با توجه به گرایش های مختلف تصویر می شود. مثلاً ملتی که عقیده دینی ندارد و حکومتی که بر اساس مرام خاصی حکومت نمی کند، منافع آن همان منافع بشری و مادی است و در مواقع تعارض نیز گرایش های حاکمان مرجع تصمیم است. اما در مورد جوامعی که دارای ارزش هایی فراتر می باشند مفهوم منافع و مرجع تصمیم نیز متفاوت است.

1. سید جلال دهقانی فیروزآبادی، «دیپلماسی نوین خاورمیانه ای ایران: ضرورت ها و الزامات»، در حسین پوراحمدی، دیپلماسی نوین:

جستارهایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل وزارت خارجه، 1388

2. همان، ص 179

3. علی سروش، دیپلماسی در اندیشه سیاسی امام خمینی، ص 35

«تفاوت اساسی دیپلماسی دینی و غیر دینی در تلقی از «منفعت» و خصوصاً ترجیح یک منفعت بر منفعت دیگر است. هم دولت دینی و هم غیر آن می توانند از محور بودن «منافع ملی» سخن به میان آورند، اما حوزه «ملت» و محدوده «منفعت» و ارزش های اصلی آن متفاوت است.»¹

بنابراین می توان گفت بر اساس چارچوب دو فطرت تعریف و رویکرد و نگاه به دیپلماسی هم متفاوت است. تبعیت از فطرت مخموره یک رویکرد به دیپلماسی را به دنبال دارد و تبعیت از فطرت محجوبه رویکردی دیگر. دو خط اصلی تقابل تاریخی مصاف جریان حق و باطل بر اساس این دو رویکرد شکل می گیرد. بنابراین برای اینکه در میان تعاریف متعدد موجود از دیپلماسی سر در گم نشویم و بایستی پیش از آنکه به تعریف هر گروه و مکتب و دستگاه فکری سیاسی از دیپلماسی بپردازیم بایستی نسبت ایشان با چارچوب مذکور را بدانیم و متوجه پیش فرض های ذهنی و نوع نگاهشان به مبادی امور باشیم.

اگر بخواهیم با پذیرش این چارچوب دیپلماسی در اندیشه حضرت امام را بررسی کنیم بایستی محدوده «ملت» و مصادیق «منفعت» و ارزش های حاکم بر آن از دیدگاه ایشان به دست آوریم. تفاوت هایی که در مؤلفه های مذکور بین دیدگاه دینی و غیر دینی وجود دارد سبب ایجاد واژگان دیپلماسی اسلامی شده است. به تعبیر دیگر، دیپلماسی در هدف، روش و... مانند یک علم تجربی نیست که بین مسلمان و غیر مسلمان در استفاده و به کارگیری آن تفاوتی نباشد، بلکه از آموزه های دینی که اساس آن بر فطرت مخموره و گرایش به کمال حقیقی و تنفر از نقص حقیقی است رهیافت هایی به دست می آید که تعریف و اهداف و روش های دیپلماسی تابع آن هاست.² بنابراین اندیشمندان و کارگزاران سیاست خارجی به طور مستقل به دیپلماسی اسلامی و ویژگی های آن پرداخته اند. یکی از این تعاریف می نویسد:

«دیپلماسی اسلامی یا فن اجرای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، عبارت است از فن و هنر بهره گیری از امکانات مشروع و مجاز در جهت تأمین منافع امت واحده اسلامی در صحنه روابط بین الملل.»³

در این تعریف ابزار و غایت دیپلماسی با دیپلماسی کلاسیک متفاوت است. در زمینه ابزارهای اعمال دیپلماسی، قید «مشروع و مجاز» که به نظر می رسد از نظر دینی مورد نظر باشد نه قانونی یا عرفی، اضافه شده است که موجب محدودیت روش های سیاسی می شود. بنابراین، استفاده از آنچه حرام و ممنوع است (مانند دروغ، تهمت، خیانت، نقض عهد و پیمان، ظلم و نامردمی و...) نباید به عنوان ابزار سیاست خارجی

1. کاظم قاضی زاده، اندیشه های فقهی - سیاسی امام خمینی، ص 530

2. همان

3. بیژن ایزدی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ص 57

و دیپلماسی مطرح شود. در زمینه هدف اعمال دیپلماسی، تنها منافع ملت ایران مورد نظر نیست، بلکه منافع امت واحده اسلامی مورد عنایت قرار می گیرد.¹

در دیپلماسی اسلامی به تبع خود اندیشه اسلامی و بر اساس فطرت مخموره، علاوه بر عوامل بقای دنیوی به عوامل بقای اخروی نیز توجه می شود. چرا که عقل متعالی متأثر از فطرت مخموره به انسان می گوید که انسان علاوه بر جسم بایستی به پرورش روح خود پردازد، زیرا العقل ما عبُد به الرحمن.²

۱-۲-۱-۱- تطور دیپلماسی و ظهور دیپلماسی های موازی

تغییرات نظام بین الملل و روند جهانی شدن سبب شده است تا اشکال جدیدی از دیپلماسی در کنار دیپلماسی سنتی مورد توجه و استفاده قرار گیرد. برخی از زمینه های این تغییرات را می توان موارد ذیل دانست:

- اهمیت یافتن بیش از پیش افکار عمومی،
  - ظهور قدرت ها و یا هویت های بومی و منطقه ای، محلی و فروملی،
  - پررنگ شدن نقش و تأثیرگذاری بازیگران غیردولتی و مستقل،
  - گسترش فوق العاده ابزارهای ارتباطی و ایجاد شبکه های مجازی و اجتماعی و انفجار اطلاعات،
  - کم رنگ شدن مرزهای جغرافیایی و نزدیکی و ارتباط جوامع دور از هم به یکدیگر،
  - افزایش فعالیت ها و تأثیرگذاری و ورود بازیگران و نهادهای مختلف اقتصادی، فرهنگی، رسانه ای، ورزشی و... در عرصه های سیاسی و اجتماعی،
  - تأثیرات بین المللی مسائل و رویدادهای بومی، فروملی و محلی،
- و موارد دیگری است که مجموعاً سبب شده است تا در دهکده جهانی معاصر، اکتفا به دیپلماسی سنتی پاسخگوی نیازهای جوامع نباشد و در این شرایط انواع دیپلماسی های موازی³ مانند: دیپلماسی عمومی، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی شهروندی، دیپلماسی رسانه ای و... به عنوان راهکارهایی که مکمل و همگرای با دیپلماسی رسمی و سنتی هستند اهمیت پیدا کنند.

امروزه افکار عمومی می توانند یک مساله را بحران تصور کنند و زمینه ساز حمله و شروع جنگ باشند و همچنین می توانند در مقابل یک قدرت بایستند و او را از حمله و جنگ منصرف کنند. در این

1. کاظم قاضی زاده، اندیشه های فقهی - سیاسی امام خمینی، ص 530 و 531

2. کلینی، ج 1، ح 3

3. پارادپلماسی (para-diplomacy)

شرایط کشورها نمی توانند تنها به تبادلات بین دولتی در قالب دیپلماسی سنتی تکیه کنند و از عرصه های تعیین کننده معاصر غافل بمانند.

۲-۱-۲-۱- دیپلماسی عمومی

از مهم ترین انواع دیپلماسی، دیپلماسی عمومی است. «دیپلماسی عمومی اقداماتی برای تعامل و ارتباط با دیگر ملل و اندیشه ها دانسته شده که هدف از آن استقرار و استمرار روابط طولانی مدت فرهنگ، ارزش ها و سیاست های نظام مورد نظر با جوامع دیگر است. دیپلماسی عمومی از اهداف سیاست خارجی و دیپلماسی سنتی حمایت می کند. دیپلماسی عمومی در خدمت منافع ملی یک کشور است و عمدتاً در تلاش است تا فهم از کشور را افزایش دهد و حامیان بیشتری را برای دیدگاه های آن فراهم آورد. دیپلماسی عمومی صرفاً یک شیوه تبلیغاتی، نوعی روابط عمومی، روش ارتباطی یا بازاریابی نیست، بلکه می توان آن را مجموعه ای از استراتژی ها و تاکتیک های جدید دیپلماتیک دانست که در خدمت دستگاه سیاست خارجی یک کشور قرار می گیرد و مسئله اصلی آن بهبود بخشیدن وجهه و تصویر یک کشور در جهان و نیز گسترش باورها و سیاست های خود، به منظور افزایش نفوذ میان جوامع است.»^۱

مهم ترین کلیدواژه های دیپلماسی عمومی را می توان «ملت ها»، «افکار عمومی»، «قدرت نرم و نفوذ» دانست.

واژه «دیپلماسی عمومی» اغلب در ادبیات کشورهای غربی و به ویژه آمریکا به کار می رود و بر اساس ضرورت هایی که در رابطه با افزایش قدرت نرم و هژمون برای ابرقدرت های معاصر وجود داشته است این واژه و این شیوه پیگیری می شود. غرب مروج و توسعه دهنده اصلی دیپلماسی عمومی به شکل کنونی است اما این مساله لزوماً به معنای این نیست که دیپلماسی عمومی از ابداعات غرب است و می توان رد پای آن را در رفتارهای دیگران یافت. به طور مثال انقلاب اسلامی ایران از ابتدای شکل گیری خود، بدون آنکه از غرب الگویی دریافت کرده باشد، توجه به ملت های جهان را وجهی همت خود قرار داد و آرمان خود را جهانی تعریف کرد و بر این مبنا حرکت ها و اقدامات متعددی را برنامه ریزی کرد. مجموع این فعالیت ها به گسترش نفوذ و عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران در مناطق مختلف دنیا منتهی شد. از همین رو رهبری انقلاب اسلامی دیپلماسی عمومی را از ابداعات جمهوری اسلامی ایران می دانند.^۲

1. افسانه احدی، پژوهشنامه دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی (مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام)، شماره

«برخلاف تصور رایج که قدرت نرم را مختص کشورهای بزرگ و بانفوذ می‌داند، کشورهای کوچکی نیز وجود دارند که به استفاده از قدرت نرم در دیپلماسی عمومی اهمیت داده‌اند و با توجه به سرمایه‌های خود آن را تقویت نموده‌اند و ضمن افزایش تعاملات بین‌المللی و منطقه‌ای، توانسته‌اند برنامه‌هایی را برای توفیق سیاست خارجی خود به اجرا گذارند.¹ بر این اساس در حال حاضر بازیگران و رقبای متعددی در عرصه روابط بین‌الملل، «دیپلماسی عمومی» را متناسب با اقتضاءات خود تعریف و عملیاتی می‌کنند. از این رو دیپلماسی عمومی دارای تعاریف، ابزارها و شیوه‌های متعددی گشته است.

۲-۱-۲-۱- مردم

واژه «مردم» از اصطلاحاتی است که نیاز به تعریف ندارد و از مشهوراتی است که همگان بدان علم دارند. واژه‌نامه‌ها مردم را با انسان، آدمیزاد و بشر مترادف می‌دانند.^۲ مردم یک واژه‌ی جمع است و بر تعدادی از افراد و اشخاص اطلاق می‌شود. و از این رو بیشتر با الفاظی که از آن‌ها استفاده عموم می‌شود مترادف است، مانند: امت، توده، خلق، عوام، نفوس، اهالی، شهروندان، تبعه، جمهور، ناس و... که البته کاربرد برخی از این الفاظ، در ادبیات سیاسی گفتمان‌های مختلف، معانی متفاوت و ملازماتی دارد. به عنوان مثال می‌توان از کاربرد واژه «خلق» در ادبیات کمونیستی و واژه «امت» در ادبیات و اندیشه سیاسی اسلام نام برد. «امت» تداعی‌گر ایدئولوژی و اندیشه‌ای است که نگاه به «مردم» در آن، محدود در جغرافیای خاص نیست، در سطح وسیع وحدت‌گرا و در پی همگرایی (امت واحده) است، دارای امام و رهبر (مانند پیامبر) و ایدئولوژی و در پی اهداف و آرمان‌های مشخص (اسلام) در سطح فراملی است.

۱-۲-۲-۱- حکومت‌ها و مردم

یکی از ارزش‌های سیاسی و اجتماعی جوامع و حکومت‌ها در عصر معاصر بر آمدن حکومت از میان مردم و مشارکت مردم در امور است. ارتباط مردم و حکومت‌ها گاهی یک ارتباط یک‌سویه است. یعنی حکومت امور مردم را در دست دارد و سعی می‌کند مسائل آنان را سامان بخشد. و گاهی ارتباط دوسویه است؛ یعنی مردم نیز در امور حکومتی دخیل هستند و در مسائل مشارکت دارند.

1. افسانه احدی، پژوهشنامه دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی (مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام)، شماره 24، بخش چکیده
2. لغت نامه دهخدا، مدخل «مردم»

این تعاملات دارای مراتب متعدد است. و تفاوت این مراتب، تفاوت حکومت‌ها و اندیشه‌های سیاسی را سبب می‌شود. یعنی ارتباط دوسویه گاهی منحصر در انتخابات و تعیین نمایندگان مردم است و گاهی فراتر و جامع‌تر از این است.

۱-۲-۲- مردم در اندیشه سیاسی اسلامی و اندیشه سیاسی امام خمینی

اندیشه سیاسی و اجتماعی اسلام در این زمینه یک اندیشه متعالی، مرفعی و جامع است و مشابه آن در اندیشه‌های سیاسی رایج دیده نمی‌شود. در این نگاه بعثت انبیاء برای آن است که مردم قسط را بر پا دارند. این مبنا و مبانی دیگری چون «و شاورهم فی الأمر»، «تعاونوا علی البر و التقوی» و... مقتضی آن است که خود مردم امور اجتماعی و شئون مختلف جامعه و حکومت را سامان بخشند. و این سامان‌بخشی در انتخاب مسئولین، در نظارت بر مسئولین، در تصمیم‌سازی‌ها، در حضور مستقیم در صحنه‌ها و... مصداق می‌یابد. در یک مرور کلی می‌توانیم بخشی از این نگاه جامع اندیشه اسلامی به «مردم» را مرور کنیم:

انتخاب بالاترین مقامات توسط مردم انجام می‌شود. در جمهوری اسلامی که قانون اساسی آن بر مبنای اندیشه اسلامی تدوین شده است انتخاب رهبر، رئیس جمهور، اعضای خبرگان، نمایندگان قانون‌گذار، مدیران شهری و... توسط مردم صورت می‌گیرد، پس از این انتخاب، **نظارت و مراقبت** بر عملکرد همین مدیران و کارگزاران هم وظیفه مردم شمرده شده است. این نظارت هم به صورت غیر مستقیم از مجرای نهادهای مشخصی که مردم ناظران آن‌ها را انتخاب می‌کنند انجام می‌شود و هم مستقیماً توسط خود مردم. مردم می‌توانند به حاکمان مشورت بدهند و آن‌ها را نصیحت کنند. اما حضور و اهمیت مردم در عرصه سیاسی و اجتماعی، در اندیشه اسلامی منحصر به انتخاب و نظارت نیست و بسیار فراتر از این است. آموزه‌های اسلامی تأکید می‌کند که مردم در قبال کلیه امور و شئون جامعه دارای **مسئولیت** هستند و بایستی بدان اهتمام داشته باشند. در اندیشه اسلامی مردم موظف به ترویج خوبی و نیکی و نهی از بدی‌ها و نابسامانی‌ها هستند و بایستی همواره دغدغه رشد و تعالی جامعه و سرنوشت نظام اسلامی را داشته باشند و در حد توان برای آن تلاش کنند. حضور مردم در صحنه‌های مختلف جامعه‌ی اسلامی و مشارکت در سرنوشت نظام اجتماعی نه فقط یک حق، بلکه توأمان یک تکلیف شرعی محسوب می‌گردد و این بالاترین جایگاه‌ها برای مردم در حکومت و جامعه است که مشابه آن در ایدئولوژی‌ها و مکاتب دیگر کمتر مشاهده می‌شود.

آنچه ذکر شد در مورد جایگاه مردم در اندیشه اسلامی، و مسئولیت ایشان در تمام امور و مسائل جامعه، و عموماًتی که لزوم امر به معروف و نهی از منکر، مشاوره با حاکمان و نصیحت آنان، تعاون بر

نیکی‌ها و تقوی و هدایت و حرکت همگان به سوی کمال حقیقی و رفع نقص حقیقی در عرصه‌های مختلف و موارد دیگر از این دست، همواره اسلام‌شناسان و نظریه‌پردازان و محققین اندیشه اسلامی را به این سؤال متوجه کرده است که ساز و کارهای تحقق این اندیشه در عرصه عینی و عملی چگونه است و به چه نحو باید بدان دست یافت؟ حدود و ثغورها کدام‌اند و این جایگاه در بخش‌های مختلف به چه شکل متبلور و محقق می‌شود؟

این سؤال در تمام عرصه‌های مربوط به سیاست و جامعه، و از جمله در عرصه سیاست خارجی که یکی از مهم‌ترین وجوه سیاست معاصر است امتداد می‌یابد.

۳-۲-۱- جایگاه مردم در سیاست خارجی

اینکه مردم در کجای بازی سیاست قرار دارند سؤال و دغدغه‌ای است به قدمت خود مفهوم سیاست. اما این پرسش بنیادین وقتی جدی‌تر می‌شود که این سؤال به عرصه سیاست خارجی امتداد یابد. حوزه حساسیت‌برانگیزی که قرار است با استفاده از ابزار دیپلماسی، مدیریت روابط کشورها را دنبال کند. اما به راستی نقش مردم در تبیین مناسبات کشورها چیست و آیا می‌توان سیاست خارجی را در فقدان حضور مؤثر مردم به عنوان توده‌های ذی‌نفع در روابط بین‌المللی، تصور کرد؟

آیا تاریخ کشورها، نشانی از نقش‌آفرینی مردم فراتر از تصمیم‌گیری‌های دولتی و در حوزه دیپلماتیک ندارد؟

و آیا در اندیشه اسلامی و گفتمان جمهوری اسلامی، مردم از دخالت و نقش‌آفرینی در این عرصه منع شده‌اند و هیچ وظیفه‌ای در این عرصه ندارند یا اینکه می‌توان برای آن‌ها نقش‌هایی قائل شد؟

آیا گستره تکالیفی که در اندیشه اسلامی برای مردم و مکلفین ارائه شده است محدود به شهر و کشور و مرز و جغرافیای خاصی است و یا اینکه چنین محدودیت‌هایی برای آن بیان نشده است؟

آیا می‌توان این موارد را تصور کرد که در اندیشه حضرت امام و گفتمان انقلاب اسلامی، مبنای اصلی روابط بین‌الملل مردم‌اند، انقلاب اسلامی یک حرکت مردمی بوده است، خطابات اسلام به مردم آمده است، پیامبر برای مردم آمده است، مردم خود مأمور به قیام به قسط شده‌اند و... و در عین حال بگوئیم همه این موارد تا قبل از سیاست خارجی است و در این مورد مردم نقشی نخواهند داشت؟!

اساساً یکی از ممیزات جمهوری اسلامی ایران ابتدای آن بر مردم است و انقلاب اسلامی برآمده از مردم است و تداوم خود را نیز بر اساس مردم برنامه‌ریزی کرده است. در عرصه‌ها و سطوح مختلف

جمهوری اسلامی، برای حضور، فعالیت و اثرگذاری مردم، ظرفیت‌های بالقوه فراوانی وجود دارد. و قطعاً در عرصه سیاست خارجی و دیپلماسی هم این ظرفیت‌ها امتداد می‌یابد.

۴-۲-۱- مردم و دیپلماسی

نوع نگاه حکومت‌ها به مردم تعیین‌کننده نوع دیپلماسی است. سه نوع دیدگاه را می‌توان در این باره مشاهده کرد:

اول دیدگاهی که مردم را صرفاً توده‌های منفعلی می‌داند که قدرت و لیاقت اثرگذاری بر مناسبات پیچیده و دشوار سیاست خارجی را ندارند و برای حضور مردم در عرصه‌های سیاست خارجی شأن و رتبه‌ای قائل نیست. «در این مدل فکری، مردم و بازیگران غیردولتی، فاقد هرگونه توانی برای پیشبرد سیاست خارجی بوده و حداکثر نقش حمایتی در دفاع از سیاست‌های رسمی دولت ایفا می‌کنند.»^۱

دیدگاه دوم هم مانند دیدگاه اول، مردم را توده‌های منفعل و اثرپذیری می‌داند که نمی‌توانند و یا نباید در مسائل مهم سیاست خارجی ایفای نقش کنند ولی برای افزایش نفوذ و سلطه بایستی مورد توجه و مخاطب قرار گیرند و اگر این دیدگاه به افکار عمومی و مردم اهمیت می‌دهد از این جهت است.

دیدگاه سوم برای مردم، هم به عنوان کارگزار سیاست خارجی و هم به عنوان مخاطب سیاست خارجی اهمیت قائل است. یعنی فعالیت و حضور مردم و تشکل‌های مردمی در عرصه‌های سیاست خارجی را برای اثرگذاری بر مخاطبین مختلف و از جمله مردم و ملت‌های منطقه و جهان، به رسمیت می‌شناسد.

نتیجه	به عنوان مخاطب	به عنوان کارگزار	جایگاه مردم در عرصه سیاست خارجی و دیپلماسی
دیپلماسی سنتی	جایگاه ندارند	جایگاه ندارند	
دیپلماسی عمومی	جایگاه دارند	جایگاه ندارند	
دیپلماسی مردمی	جایگاه دارند	جایگاه دارند	

جدول شماره 1-4، مقایسه جایگاه مردم در انواع دیپلماسی

1. <http://jamejamonline.ir/online/1702371541888648882>

۳-۲-۱- دیپلماسی مردمی

«دیپلماسی مردمی» در معنای عام خود به معنای حضور مردم، نهادهای مردمی و تشکلهای غیردولتی به عنوان کارگزار (agent) در عرصه دیپلماسی و بین‌المللی می‌باشد و اهداف کلی آن کمک به تحقق بخشیدن به اهداف سیاست خارجی کشور است.

«دیپلماسی مردمی جمهوری اسلامی ایران» به معنای حضور، مشارکت و نقش‌آفرینی مردم و تشکلهای مردمی به عنوان کارگزار اصلی، در عرصه‌های مختلف بین‌المللی در جهت تحقق اهداف انقلاب اسلامی ایران و گسترش اهداف بین‌المللی آن است.

قید دیپلماسی در این عنوان در برگیرنده‌ی دانش (روش‌ها، تکنیک‌ها و فنون، نحوه بهره‌گیری و مدیریت توانایی‌ها) و اقداماتی (ارتباطات و رفتارها و اعمال) است که با هدف اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری در عرصه فراملی و بین‌المللی و ذیل اهداف و آرمان‌های سیاسی، فرهنگی، تربیتی و... انقلاب اسلامی ایران و امت اسلامی انجام می‌شود و خارج‌کننده‌ی موارد زیر است:

- امور فراملی غیردیپلماتیک مانند اقداماتی که در آن زور و اجبار و نظامی‌گری وجود دارد.
  - فعالیت‌های در سطح داخلی کشور و نامرتب با اهداف دیپلماسی مردمی
  - فعالیت‌های فراملی‌ای که هدف آن‌ها غیر از اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و اهداف صدور انقلاب و اهداف متعالیه اسلامی است.
- قید مردم نیز در برگیرنده‌ی کارگزاری اصلی آحاد مردم و عموم مکلفین و نهادهای مردم‌نهاد است و خارج‌کننده‌ی کارگزاری دولتی است.

همچون اقسام مختلف پارادیپلماسی، دیپلماسی مردمی هم می‌تواند هم در حمایت و تکمیل دیپلماسی دولت مرکزی اتخاذ شود و هم در منازعه و رقابت با آن قرار گیرد.¹

دیپلماسی مردمی را نمی‌توان نظریه مستقیم حضرت امام معرفی کرد اما این موضوع و آنچه ذیل آن بیان می‌شود استنباطی بر گرفته از مبانی فکری ایشان است و این نظریه مؤیدات بسیاری در آثار و اندیشه امام خمینی دارد.

1. محمدرضا دهشیری، پارادیپلماسی در عصر جهانی شدن: بررسی موردی دیپلماسی شهری، ص 3

۴-۲-۱- امام خمینی

شناخت امام خمینی و زمینه‌های فردی و اجتماعی زندگی وی می‌تواند به بازشناسی اندیشه‌های ایشان کمک کند. بدین منظور در ادامه شناخت‌نامه‌ی مختصری پیرامون ایشان می‌آید.

حسین هیكل روزنامه‌نگار شهیر مصری در مصاحبه‌ای از امام خمینی می‌پرسد:

«یک سؤال شاید کمی شخصی دارم که مطرح کنم؛ چه شخصیت یا شخصیت‌هایی - در تاریخ اسلامی یا غیر اسلامی - غیر از رسول اکرم (ص) و امام علی (ع) شما را تحت تأثیر قرار داده است و روی شما مؤثر بوده است؟ و چه کتاب‌هایی - به جز قرآن - در شما اثر گذاشته است؟»^۱

و امام خمینی این چنین جواب می‌دهد:

«من نمی‌توانم به این سؤال الآن جواب بدهم. احتیاج به تأمل دارد. کتاب‌های زیادی ما داریم؛ شاید بتوان گفت در فلسفه: ملاصدرا، از کتب اخبار: کافی، از فقه: جواهر. علوم اسلامی ما خیلی غنی هستند؛ خیلی کتب داریم. نمی‌توانم برای شما احصاء کنم.»^۲

شاید جالب‌ترین پاسخ امام به پرسش از زمینه‌ی فکری و معرفتی‌شان پاسخی باشد که به خبرنگار مجله‌ی تایم می‌دهند. خبرنگار از امام خمینی می‌پرسد:

«شما زندگی خیلی منزوی داشتید، شما اقتصاد جدید و حقوق روابط بین‌المللی را مطالعه نکرده‌اید. تحصیل شما مربوط به علوم الهی است، شما در سیاست و گرفتن و دادن یک زندگی اجتماعی درگیر نبوده‌اید. آیا این در ذهن شما این شک را به وجود نمی‌آورد که ممکن است عواملی در این معادله باشد که شما نمی‌توانید درک کنید؟»^۳

و امام خمینی در پاسخ می‌فرماید:

«ما معادله جهانی و معیارهای اجتماعی و سیاسی‌ای که تا به حال به واسطه آن تمام مسائل جهان سنجیده می‌شده است را شکسته‌ایم. ما خود چارچوب جدیدی ساخته‌ایم که در آن عدل را ملاک دفاع و ظلم را ملاک حمله گرفته‌ایم. از هر عادل‌ی دفاع می‌کنیم و بر هر ظالمی می‌تازیم، حال شما اسمش را هر چه می‌خواهید بگذارید. ما این سنگ را بنا خواهیم گذاشت. امید است کسانی پیدا شوند که ساختمان بزرگ سازمان ملل و شورای امنیت و سایر سازمان‌ها و شوراها را بر این پایه بنا کنند، نه بر پایه نفوذ

1. همان، ج 5، ص 271

2. همان، ص 271.

3. همان، ج 11، ص 160

سرمایه داران و قدرتمندان که هر موقعی که خواستند هر کسی را محکوم کنند، بلافاصله محکوم نمایند. آری با ضوابط شما من هیچ نمی دانم و بهتر است که ندانم.¹»

همچنین امام خمینی و برخی نزدیکان شان خاطرات و گزارش هایی را از طول دوران مبارزات شان پیش کشیده اند که نشان می دهد امام خمینی نه فقط در دنیای مدرن «منزوی» خوانده می شود، در عالم سنت نیز خمینی تنها بوده است. از جمله ی این برش ها در زندگی امام خمینی، فضایی که خود ایشان از دوران مبارزات ترسیم کرده اند:

«شما باید نشان دهید که در جمود حوزه های علمیه آن زمان که هر حرکتی را متهم به حرکت مارکسیستی و یا حرکت انگلیسی می کردند، تنی چند از عالمان دین باور دست در دست مردم کوچه و بازار، مردم فقیر و زجر کشیده گذاشتند و خود را به آتش و خون زدند و از آن پیروز بیرون آمدند.

شما باید به روشنی ترسیم کنید که در سال 41، سال شروع انقلاب اسلامی و مبارزه روحانیت اصیل در مرگ آباد تحجر و مقدس مآبی چه ظلم ها بر عده ای روحانی پاک باخته رفت، چه ناله های دردمندانه کردند، چه خون دل ها خوردند، متهم به جاسوسی و بی دینی شدند ولی با توکل بر خدای بزرگ کمر همت را بستند و از تهمت و ناسزا نهراسیدند و خود را به توفان بلا زدند و در جنگ نابرابر ایمان و کفر، علم و خرافه، روشنفکری و تحجر گرایی، سرافراز- ولی غرقه به خون یاران و رفیقان خویش- پیروز شدند.²»

اما این موضوع او را از میدان بیرون نمی کند و یک تنه بر اساس اعتقاد راسخش به قیام الله بر می خیزد و گفتمان جدیدی را هم در سطح نظام بین المللی و هم در سطح سیاسی و اجتماعی داخلی و هم در سطح حوزه علمیه و روحانیت پایه ریزی می کند.

منش ایشان با منش دیگران رهبران سیاسی و حتی دیگر رهبران انقلابی جهان بسیار متفاوت است، چرا که: «او با آنکه ده ها سال از عمر خود را به تحصیل علم و تحقیق و تالیف گذرانده اما نه تنها در «دانشگاه» به معنای خاص این کلمه، درس نخوانده، حتی به دبستان و دبیرستان نیز نرفته و در نظام تعلیم و تربیت مخصوصی رشد یافته است که از سوی دولت و حکومت به رسمیت شناخته نمی شده است. رشته تحصیلی او نیز علوم سیاسی و علوم اجتماعی و تاریخ و حقوق و روزنامه نگاری نبوده است. وی با آنکه از آغاز جوانی، اهل تفکر و عمل سیاسی بوده، فعالیت و مبارزه سیاسی را در مقیاس اجتماعی، یعنی به صورت یک «نهضت» بر خلاف سایر رهبران سیاسی و انقلابی جهان، نه در سال های جوانی، بلکه در حدود

1 همان، ص 160.

2 صحیفه امام، ج 21، ص: 240

شصت سالگی یعنی در سالخوردگی آغاز کرده است. فعالیت و مبارزه سیاسی امام، مسبوق به سابقه عضویت و فعالیت وی در هیچ حزب سیاسی نبود. خود نیز مبارزه سیاسی را در قالب یک حزب سیاسی سازماندهی نکرد و در انقلاب خود به شیوه معمول انقلابیون دنیا؛ نظیر تشکیل سازمان زیرزمینی و انتخاب مشی چریکی و مبارزه مسلحانه و ترور دشمنان متوسل نشد. وی هیچ قشر و طبقه خاصی از قبیل طبقه کارگر یا دهقان یا بورژوا و یا زنان و جوانان را نیز مخاطب ویژه خود قرار نداد و انقلاب را بر پایه نیروی گروه معینی بنا نکرد و حتی در طول مدت نهضت و انقلاب خود، واژگان و ادبیات مرسوم در متون و محاورات سیاسی متعارف را به کار نگرفت.^۱

از مهمترین تمایزات منش امام، رویکرد فطری انقلاب و حرکت‌های سیاسی ایشان بود، و لذا عامه مردم نیز به عنوان افرادی که فطرت الهی و بی‌شائبه‌ای دارند، مورد توجه حقیقی ایشان بودند، «او هم در برپائی نهضت و بسیج مردم برای انقلاب، روشی یگانه و منحصر به فرد داشت و هم در ایجاد حکومت، صاحب نظریه‌ای بدیع و بی‌سابقه بود. در بسیج توده‌های مردم برای پیروزی در انقلاب، روی سخن او با «فطرت انسان‌ها» بود و همگان را از آن جهت که انسان و دارای فطرتی خداجو و حقیقت‌طلب و عدالت‌خواه و اخلاقی هستند به مبارزه با شیطان‌صفتان و دروغگویان و ستمگران و فاسدان دعوت می‌کرد. مردم نیز سخن او را فهمیده و به دعوت او پاسخ می‌دادند. او به جای آنکه در مبارزه با دشمن به قشر خاصی تکیه کند، اقیانوس انسان‌ها را به تلاطم در می‌آورد.»^۲

۱-۲-۴-۱- امام خمینی و دیپلماسی

امام خمینی در عرصه اندیشه سیاسی، بنیانگذار یک نظریه جدید و مستقل از نظریات رایج است. نمی‌توان این مساله را پذیرفت اما نپذیریم که ایشان در عرصه سیاست خارجی که از مهم‌ترین بخش‌های هر نظام و نظریه سیاسی است و دیپلماسی که محور آن است، فاقد نظریه‌اند. البته ممکن است این نظریه به صورت منسجم از سوی ایشان ارائه نشده باشد و در آثار علمی‌شان به طور مستقیم نظریه‌ای در حوزه دیپلماسی و سیاست خارجی ارائه نداده باشند، اما بر پایه‌ی مبانی فرانظری اندیشه‌ای امام، اصول و مبانی اندیشه سیاسی ایشان، و نیز رفتارهای دیپلماتیک و بیاناتشان در حوزه سیاست خارجی، می‌توان نظریه دیپلماسی حضرت امام را بازشناسی کرد.

1. غلامعلی حداد عادل، امام خمینی نه مثل دیگران، فصلنامه کتاب نقد، شماره 86/11/07

2. همان

علاوه بر این، دستگاه منظم و منطقی اندیشه ایشان، زمینه‌ساز مکتبی جدیدی و رهیافتی جدید در سیاست و دیپلماسی است، چنانچه در این تحقیق تبیین می‌گردد. در واقع پارادیم متفاوت در عین حال منسجم اندیشه امام، بستر جدیدی را برای نظریه‌پردازی‌هایی نو و اسلامی، در حوزه دیپلماسی مهیا نموده است، و فراتر از نظریه‌پردازی صرف تحول پارادایمی را در این عرصه ایجاد نموده است.

علاوه بر این‌ها، امام خمینی در حساس‌ترین زمان‌ها تصمیمات و رفتارهای هوشمندانه دیپلماتیک در برابر قدرتمندترین دولت‌ها داشته‌اند، و با ابتکار خود شیوه‌ای نوین را در دیپلماسی مستقیم با ملت‌ها تجربه کردند و توانستند گفتمان جهانی را تحت تأثیر دیپلماسی خود قرار دهند.

شکل شماره 1-6، نظریه دیپلماسی امام خمینی

مکتب مذکور بر اساس همان فطرت مخموره است که دستاورد آن ارائه «دیپلماسی متعالیه» است. در واقع وقتی چارچوب فطرت مخموره و ریاست عقل متعالی بر اندیشه و رویکرد امام و هر انسان دیگری حاکم است تمام اندیشه و نظریاتش متأثر از این چارچوب بوده و متعالی خواهد بود.

۱-۳- جمع بندی بخش مقدمه

در این بخش به این سئوالات پاسخ داده شد:

دیپلماسی مردمی به چه معناست؟

ویژگی‌های دیپلماسی مردمی چیست و تفاوت و شباهت‌های دیپلماسی مردمی با دیپلماسی سنتی و

دیپلماسی عمومی چیست؟